

CÂMÎ-İ RÛM'DAN MUHTEŞEM SÜLEYMAN'A MEKTUP

*Sadettin EĞRİ**

ÖZET

Osmanlı imparatorluğunda sultanlar ve üst düzey devlet görevlileri, sanata va sanatçıya olan yakın ilgileri ile bilinirler. Bu ilgi kendini sanatçılara ve sanat eserlerine yapılan destekle kendini gösterir. Hatta bu yakınlık bazen eserlerin muhtevasına ve şekline müdahale şeklinde bile ortaya çıkabilir. XVI. yüzyıl Türk edebiyatının önemli ediplerinden Lâmi'î Çelebi, kırktan fazla eserin sahibidir. “Câmî-i Rûm” olarak da bilinen şair “Vâmık u Azrâ” isimli eserini sultana sunarken, bir de mektup göndermiştir. Bu mektupta eserin hangi şartlarda ve nasıl telif/tercüme edildiğini anlatılır. Sultana medh ve Allah'a dua ile başlayan eser, Kânûnî'nin emri ile yazılmış ve Kazasker Kâdirî Çelebi'nin desteğini almıştır. Mektubunda eseri 5 ayda ve 6000 beyit olarak yazdığını belirten şair, Kânûnî Sultan Süleyman'ın Rodos kalesini fethini de kutlar. Lâmi'î Çelebi'nin Kânûnî'ye yazdığı ve Türk edebiyatı için büyük öneme sahip olan bu mektup, aynı zamanda yazılı kaynaklarda yer almayan ya da farklı olarak anlatılan konulara ışık tutar.

Anahtar Kelimeler: Patronaj, Hâmî, Lâmi'î Çelebi, Kânûnî Sultan Süleyman, Vâmık u Azrâ, Nakkaşhâne, Mesnevî.

ABSTRACT

A Letter From Câmî-i Rûm to Sulaiman the Magnificent

The sultan's and the higher echelon of the Ottoman Empire were known to be protecting the artists by their workpatronizing. Sometimes they

* *Yard. Doç. Dr.; Uludağ Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Öğretim Üyesi.*

were interfering the artist's work in return for their support. Lâmi'i Çelebi (d. 938/1532), one of the prominent figures of 16th century Turkish Literature, has got more than forty works. The poet, known as "Câmi-i Rûm", also sent a letter to Sulaiman the Magnificent while submitting his *Vâmîk u Azrâ*, to the Sultan. The letter telling how and under which circumstances the *Mesnevi* of *Vâmîk u Azrâ* was written begins with preying to God and the Sultan. The *Mesnevi* was written upon the order of Sulaiman the Magnificent and was supported by the chief military Judge Kadirî Çelebi. The poet, who stated that he wrote the *Mesnevi* in five months and in about 6000 couplets, congratulates the Sultan on his conquest of Rhodes Castle. Lâmi'i Çelebi's letter to Sulaiman the Magnificent, which is of great importance for the history of Turkish Literature, also sheds light on the information that does not appear at all, or appears differently, in written sources.

Keywords: Patronage, Hâmî, Lâmi'i Çelebi, Sultan Suleiman, *Vâmîk wa Azrâ*, *Nakkaşhâne*, *Masnevi*.

Giriş

Kurulduğu andan itibaren giderek gelişip büyüyen ve zamanla bir imparatorluk haline gelen Osmanlı Devleti, hükümdarların kudret ve dirayetine bağlı olarak sanat ve kültürde de tabii seyrini sürdürmüştür. Sayısız âlim, sanatçı ve şairler yetiştiren bu devletin uzun süre ayakta kalması, her yönüyle çevresini etkilemesi, iyi yetişmiş yöneticiler sayesinde olmuştur. Onu yönetenlerin çocukluktan başlayarak her konuda yetiştirilmeleri, en iyi hocalardan eğitim almaları ve bunu kendi çocukları için de uygulamaları, bir büyük devlet oluşturmanın başlıca nedenlerinden biri sayılmaktadır.¹ Mülkün sahibi ve Allah'ın yeryüzündeki gölgesi/ halifesi olan hükümdar, aynı zamanda ilim erbabının, sanatkârın, şairin de hâmisidir. Devlet yönetiminde bulunanların neredeyse tamamına yakınının himaye ile birlikte bu konulara ilgi ve alâkaları, en şerefli ve en saygın olan, aynı zamanda mesleğinde zirveye ulaşan kişileri koruma ve destekleme gereğini de ortaya çıkarır. Bu inceleme ile özellikle Kanûnî Sultan Süleyman'ın sanat erbabını ve onların eserlerini değerlendirirken, ele alınan eser veya konu hakkında yönlendirici olması konusunda *Vâmîk u Azrâ* mesnevisi dolayısıyla gelişen olayları

¹ Şair Padişahlar hakkında geniş bilgi için bk., Coşkun Ak: *Şair Padişahlar*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2001; Mustafa İsen- A.Fuat Bilkan: *Sultan Şairler*, Akçağ Yayınları, Ankara, 1997.

sunmak ve incelemektir. Tabîi olarak Lâmiî Çelebi'nin sultana gönderdiği mektubu bu anlamda özel bir değer kazanır.

Osmanlı devlet adamlarının sanata ve sanatçıya olan alâkasının benzer tezâhürlerini Türk dünyasının diğer devlet ve memleketlerinde görmek mümkündür. Bu bağ XVI. yüzyıl sonlarına kadar devam etmiş, daha sonra bu kültür damarları zayıflamaya başlamıştır. Bir Türk coğrafyasında rastlanan ilim ve sanata ait gelişmelerin akislerinin bir başka coğrafyada bulunan Türk devletinde parıltısına rastlamak da kâbidir. Özellikle Fatih Sultan Mehmet dönemi ve sonrasında doğu Türk ve Hind sarayları ile fikrî, edebî ilişkiler bulunduğu bilinmektedir. Fatih ve II. Bayezit, “başka ülkelerde tanınmış bilgin ve şairleri saraylarına davet ederler, gelmeyenlere hediyeler, caizeler ve mektuplar yollayarak, Türk-İslâm dünyasındaki manevî etkilerini artırmaya çalışırlar.” (Kurnaz, 2003, s. 509-513) Osmanlı sarayı ile Babürlüler, Safevîler, Akkoyunlular, Şeybânîler coğrafyasındaki ilim ve sanat konularındaki ilişkiler dikkat çekicidir. Şüphesiz bu ilişkilerde Hüseyin Baykara, Ali Şir Nevâyî ve Molla Câmî gibi önemli şahsiyetlerin payı büyüktür.

Osmanlı Devletinde Himâye ve Hâmîlik

Osmanlı devletinde kültür ve sanat muhitleri, her sahada mükemmeli arayan veya bulan sanatkârların dayandığı ve sığındığı mekânlar olmuştur. Kültürel hâmilik geleneği, devlet oluşturma ve saray geleneği içerisinde farkı boyutlarda ve etkilerde de olsa Batı ve Doğu devlet geleneğinde daima dikkati çekmiş, var olmuştur. “Osmanlı’da, en yüksek mimar, sarayın mimar-başısı; en iyi kuyumcu, sarayın kuyumcubaşısı ve en gözde şair, padişahın ilgi ve lutfuna layık görülen sultânü’ş-şuârâ idi. Bilgin ve sanatkâr; hükümdarın prestijini, sarayın nâm u şânını yüceltmek için gerekli öğeler sayılırdı. Bilgi ve sanatın koruyucusu olan hükümdarın, hakem sıfatını hakıyla yerine getirebilmesi için kendisinin de ilim ve sanattan payı olmak gerekirdi... Kültür Patronajı Ortaçağ İran’ı ve Orta Asya’da çok gerilere giden bir gelenektir.” (İnalçık, 2003, s. 10)² Osmanlı devlet yapısını yansıtan ilim, sanat ve hüner ehlini koruma ve destekleme anlayışı, müesseseseleşmiş bir sistem biçiminde ortaya çıkmakta ve işleyişi belirlenmektedir. “Osmanlı’da hâmilik sisteminin işlevinin aydınlatılmasının ötesinde, söz konusu sistemin sanat alanına nasıl yansıdığı ve gerek sanatçı gerekse

² Hâmîlik, patronaj, patrominyal devlet konusunda ve bu husustaki tartışmalar için bk., Kemal Kahramanoğlu: “Divan Şiirinde Şair, Hükümdar ve Yabancılaşmış Ben”. *Türk Edebiyatı*, 359 (Eylül 2003): 18-23; İskender Pala: “Şair ve Patron”, *E* -51 (Haziran 2003): 43-47; Mehmet Tekin: “Şiirin Gizli Tarihi Yahut Şâir ve Patron”, *Virgöl* -66 (Ekim 2003): 58-62; “Şâir ve Patron’un Ardından Gelen Birkaç Eleştiri Birkaç Tepki”, *Virgöl*- 67 (Kasım 2003): 58-60.

patronlar tarafından bu sistemden nasıl yararlandığı ayrıntılarıyla incelenmektedir. Patron ne denli önemli bir kişilikse, onun tarafından himaye ediliyor olmak da sanatçının değerini yükseltmekte ve saygınlığını arttırmaktadır. Bunun yanı sıra, önemli bir kişinin himayesinde bulunmak, bir sanatçı için en yüksek dereceye erişerek, sultana bir eser sunmanın veya şanslı ise sultanın himayesine geçmenin tek yolu olduğundan, sanatçıların kimi zaman bir hâmiyi, bir diğerine yeğlemeleri söz konusudur. Bu durum ise, yine hâimler arasındaki rekabeti arttırmaktadır. Her bir hâmi, daha iyi ve büyük sanatçıları kendilerine bağlayarak, hem sanatçıları tarafından yeğlenir olmayı, hem de böylelikle sultanın beğenisini kazanacak sanatçıları sunarak hükümdarın takdirini toplamayı amaçlamaktadır. Sonuçta, Halil İnalçık'ın da belirttiği gibi, -patronaj, himâye, böylece iki yanlı işler; hem saray, hem de seçkin bilgin ve sanatkâr için nâm-u-şân kazanmanın tek yolu kabûl edilirdi-. Son aşamada Osmanlı'da, hâmilik sisteminin kurumsallaşmış bir yapı sergilediği ve hem sanatçıları hem de patronlar için -olumlu veya olumsuz sonuçlarla- çift yönlü işlediği görülmektedir. Patronaj ilişkilerinin bu çift yönlülüğü, ister kültür-sanat olsun, ister siyaset -Osmanlı'nın partrimonyal yapısı gereği- var olan her alan için geçerlidir. Diğer bir deyişle, Osmanlı'da hâmilik geleneği kurumsallaşmıştır ve bir sistem biçimini almıştır. Bu hâmilik sistemi ise, devletin partrimonyal yapısının korunmasına ve yükseltilmesine yönelik oluşturulan sistemin bir parçasıdır. Yani, hâmilik sistemi, devlet sisteminin zorunlu bir getirisi olarak ortaya çıkmakta ve yönetsel bir işlev üstlenmektedir.” (Tezcan, 2004)

Hüner Sahiplerine En Çok İhsanda Bulunan Sultan: Kanûnî Sultan Süleyman

Başta Âşık Çelebi olmak üzere pek çok tezkireci, Muhteşem Süleyman döneminde en nadide eserlerin verilmesi ve sanatkârların desteklenmesi konusunda fikir birliği etmiş gibidir. Devlet yönetiminin normal seyri olarak, hükümdar bir konuya ilgi duyuyorsa, diğer devlet ricâli de ona uymak zorundadır. Tabii ki yüksek seviyede verilen bu eserlerin ortaya çıkmasında sultanın sanat anlayışı ve kudretinin büyük önemi vardır. Sanat ve bilim eserlerinin konusunu, özelliklerini çoğu kez padişah belirler veya yönlendirirdi. "Muhibbî" mahlâsını kullanan Sultan I. Süleyman (Kanûnî-1520/1566), onuncu Osmanlı padişahıdır. Cihan hakimi sultanlardan olan Kanûnî, Türk edebiyatı tarihi içinde yer alması gereken isimlerden biridir. Hükümdarlığını, sultan şahsiyetini ve havasını yansıtan hamâsî şiirleri yanında; hikemî, fikrî, tâlimî mahiyette ve öğüt verici veya tasavvufî şiirleri ve

âşıkâne mahiyetteki manzumeleri ile de dikkati çekmektedir.³ Sadece bir takdir ve hayranlık itibarıyla değil, yerinde ve haklı bir tespitle Avrupalılarca sultana verilen meşhur sığfata uygun olarak Kanûnî Sultan Süleymân devri (926-974/1520-1566), hemen her sahada olduğu gibi Türk Edebiyatı yönünden de gerçekten muhteşem ve istisnâî bir devirdir. (Çelebioğlu, 1994) XVI. yüzyılın ilk yarısı Osmanlılarda şiir ve edebiyatın en yüksek devri sayılmak lâzımdır; bu şâhika devrinde, içinde pek çok Arapça ve Farsça karışarak zenginleşen Osmanlı lisanı şiir ve edebiyatta Zâtî, Yahya, Bâkî, Fuzulî gibi şairler ve İbn Kemal, Tosyalı Nişancı Celâl-zâde Mustafa Bey ve Şakâyık mütercimi Mecdî Efendiler gibi yüksek nâsir ve münşiler yetiştirerek, ağdalı bir Türkçe ile mahâretlerini göstermişlerdir. Bu yüzyılda Yavuz Sultan Selim, babası ve büyük babası gibi şairdi; oğlu Sultan Süleyman'ın da şiirleri vardı. Gerek bunlar ve gerek bunların şehzâde ve vezirleri, edip, şair ve âlimleri himaye etmişlerdir. (Uzunçarşılı, 1988)

Lâmi'î Çelebi

Himaye gören şairlerden Lâmi'î Çelebi (ö.938/1532), XVI. yüzyılın dikkate değer sanatkârlarından birisidir. Bazıları telif, bazıları tercüme olmak üzere, manzum ve mensur eserler kaleme almış; devrinde şair, özellikle münşî olarak tanınmıştır. Türkçe'nin yanı sıra Arapça ve Farsça'ya hakkıyla vakıf olup, kırktan fazla eseri vardır. (Kara ve Atlansoy, 1997)⁴ Üç ayrı dilde eser verebilecek dil ve üslup zenginliğine sahiptir.⁵

Lâmi'î Çelebi, devrinde muteber ve mühim şahsiyetlerden sayılmıştır. Döneminde yazılan eserler veya nazım türleri anıldığında, orada hemen hemen şairi görmemek imkânsızdır. Kendi yüzyılını tanıtan edebiyat tarihinin kaynaklarının tamamında Lâmi'î'nin ad ve eserine tesadüf etmek tabiidir. Daha sonra kaleme alınan tezkire ve kaynaklarda da onu görebiliriz. Sehî, Latîfî, Âşık Çelebi, Hasan Çelebi, Beyânî, Âlî, Riyâzî, Fâizî, İsmail Belîğ (Güldeste-i Riyâz-ı İrfân'ında)⁶ gibi müelliflerin tezkirelerinde; Şeyh Mahmud Lâmi'î Çelebi ve eserlerinden bahsedilir. Hayatı, eğitimi ve eserleri

³ Geniş bilgi için bk., M. Tayyib Gökbilgin: "Süleyman I", İslâm Ansiklopedisi, İstanbul, 1967; Coşkun Ak: *Muhibbî Divânı*, Kültür ve Turizm Bakalığı Yayınları, Ankara, 1987; Âmil Çelebioğlu: *Kanunî Sultân Süleymân Devri Türk Edebiyatı*, Millî Eğitim Bakanlığı, İstanbul, 1994.

⁴ Mehmed Şemseddin, Yâdigâr-ı Şemsî'de 60 kadar eserinin olduğunu söyler.

⁵ Geniş bilgi için bk.; Sadettin Eğri: *Şerefî'l-İnsân/ Lâmi'î Çelebi (İnceleme-Metin)*, Basılmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 1997.

⁶ Geniş bilgi için bk. Kadir Atlansoy: *Bursa Şairleri-Bursa Vefeyatnamelerindeki Şairlerin Biyografileri*, Asa Kitabevi, Bursa, 1998, s. 265; Halûk İpekten: *Türk Edebiyatının Kaynaklarından Türkçe Şu'arâ Tezkireleri*, Erzurum, 1988.

hakkında pek çok bilgi vardır. Eserlerinin çokluğu ve farklı adlarla anılmasının yanında müstakil eser hüviyeti taşıyabilecek özelliklere sahip telifâtının (Divan'ının Dîbâcesi gibi) da bulunması dolayısıyla, eserlerinin sayısı farklı rakamlarla belirtilmektedir.

Lâmi'î Çelebi, hemen her sahada olduğu gibi Türk edebiyatının da muhteşem olduğu XVI. yüzyıl müelliflerindedir. Adı, kaynaklarda *Mahmûd bin Osman bin Nakkaş Ali bin İlyas* olarak geçer. (Ayan, 1994) Lâmi'î O'nun mahlâsıdır. (Âşık Çelebi, 2406, 135a; Sehi, 834, 45b; Hasan Çelebi, 602, 262b) Asıl Adı Mahmûd, lâkabı Bedreddin'dir. (Kepecioğlu, 4521; Lâmi'î Çelebi, 1527) Mollâ Câmî'nin Nefehâtü'l-Üns ve Şevâhidü'n-Nübüvve adındaki iki eserini tercüme ettiği için, kendisine "Câmî-i Rûm" ünvanı verilmiştir. (Kepecioğlu, 4521)

Lâmi'î Çelebi, pek çok konuda eser vermiş ve Türk edebiyatına çok az giren veya hiç işlenmemiş mesneviler ve konular üzerinde çalışmayı seçmiştir. Bu eserlerinden biri de; *Vâmık u Azrâ* mesnevisidir."Von Hammer'e göre *Vâmık u Azrâ*, bütün İran aşk hikâyelerinin en eskisidir. Bunun Pehlevice bir çevirisi Sasaniler zamanında yapılmıştı, fakat bu hikâyenin hatırası olan hemen her şey Arap fatihlerinin hükümran olduğu yıllarda ortadan silinmişti. Unsurî, hicri V. asırda hikâyeyi yeniden gözden geçirmeye karar verdiğinde, hikâyenin erkek ve kadın kahramanlarının isim ve aşklarının muğlak kalıntısı dışında hiçbir şey mevcut değildi." (Gibb, 1997, s. 30-31.) Unsurî (ö.441/1050)'nin⁷ aynı adlı mesnevisinin tercümesi olan bu eser, Kanunî'nin arzusu ve Kazasker Kadirî Çelebi'nin⁸ teşvikiyle altı

⁷ "Gazneliler devri şairlerinden olup Horasan, Toharistan, Zâbülistan, Mâveraünnehir, Gur ve Hindistan bölgelerinde hızla gelişen edebiyatın temsilcisidir." Agâh Sırrı Levend: *Türk Edebiyatı Tarihi I*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1984, s.218-219; "Ebulkasım bin Ahmed Unsurî, Belh'lidir. 350 senelerinde doğmuştur. Babası tüccar idi. Unsurî, Sultanın yanında gündün güne mevkiini yükseltmiş, nihayet padişahın nedimi olmuş ve "Melikü's-Şuarâ" ünvanını almıştır. Unsurî, yalnızca V. asrın değil, belki bütün İran edebiyatının büyük kasidesi sayılabilir. Kaside ve gazellerden başka mesnevîde de kalem oynatmıştır. *Vâmık ve Azrâ'yı* evvela o nazma çekmiştir." Bkz. Ali Nihat Tarlan: *İran Edebiyatı*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1944, s.39-40.

⁸ "Kanunî, Unsurî'nin Farsça *Vâmık ve Azrâ'sının* Türkçeye tercüme ettirilmesini kazasker Kadri Efendi'ye emretmiş, o da bunu Lâmi'î'ye vermiştir. Lâmi'î eseri manzum olarak muvaffakiyetle Türkçeye çevirmiştir." İsmail Hakkı Uzunçarşılı: *Osmanlı Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1988, c.II, s.594; "Kadrî Abdülkadir Çelebi, divan şairi, Şeyhülislâm (Bursa ö. 1548). Kanunî Sultan Süleyman'ın yakınlarından Mustafa Ağa'ya hocalık yaptı. Onun vasıtası ile İstanbul Hacı Hasan Ağazâde, Davut Paşa; Bursa Sultaniye ve İstanbul Sahn medreselerinde müderrislik yaptı. 1521'de Bursa, 1523'te İstanbul kadısı ve aynı yıl Anadolu Kazaskeri oldu. 1537'de azledildi. Hacca gitti, dönüşünde

ayda tamamlanmıştır. Lâmi'î, Türkçe *Vâmık u Azrâ* yazarlar arasında başta gelmektedir. Eserin pek çok yazma nüshaları vardır.⁹

Vâmık u Azrâ Mesnevisi, Yazılış Hikâyesi ve Kanûnî'nin Özel İstekleri

İran Edebiyatı'ndaki *Vâmık u Azrâ* mesnevileri konusunda en detaylı araştırmayı yaptığı kabul edilen Muhammed Şeffi'nin tespitlerine göre; mesnevinin konu bakımından ilk ele alınışı Yunan asıllıdır.¹⁰ *Devlet-şâh Tezkiresi* bu konudaki ilk mesnevinin Horasan valisi Emîr Abdullah bin Tâhir'e (213/m.828-230/m.844) sunulduğu ve beğenilmeyip, suya atıldığından bahseder. Bu bilgiden yola çıkarak şunu söylemek mümkündür: Bu aşk efsanesi; Unsurî'den önce Sâsânîler devrinde değil, Abbasiler döneminde yazıya geçirilmiştir. Gönül Ayan, Türkçe dışında (Arapça, Farsça ve diğer diller) *Vâmık u Azrâ* yazar sanatkar sayısını 21 olarak tespit etmiştir.¹¹

Eski İran'ın *Şehnâme*'de anlatılmayan orijinal menkıbe-hikâyelerinden biri olan *Vâmık u Azrâ* 'nın konusu şöyledir:

Birçok defa evlenmesine rağmen çocuğu olmayan Çin hakamı Talmus (Teymus), özel ressamı Beşir'in seyahatleri esnasında görerek yaptığı resimlerden Turan şâhının kızını beğenir ve onu eş olarak alır. Allah onlara bir oğlan çocuk verir. Adını Vâmık koyarlar. Vâmık'ın olağanüstü güzelliği bütün dünyaca duyulur. Bu güzellik Gazne padişahının biricik kızı Azrâ'nın

Şeyhülislâmlığa getirildi (1541). Üç ay sonra hastalığı sebebiyle görevinden ayrıldı. Bursa'ya yerleşti. Mezarı Bursa'da kendi yaptırdığı medresenin haziresinde, Musa Baba merkadi yanındadır. *Geçdi o fâzil* (955) vefatına tarihtir. Şiirde Kadri mahlasını kullanmıştır." Bkz. *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, Dergâh Yayınları, İstanbul, 1982, c.V, s.84; İsmail Hakkı Uzunçarşılı: *Osmanlı Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1988, c.II, s.358-359.

⁹ Geniş bilgi için bk. Gönül Ayan: *Lâmi'î Vâmık u Azrâ*, Atatürk Kültür Merkezi, Ankara, 1998; Ağâh Sırrı Levend: *Türk Edebiyatı Tarihi I*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1984, s. 84; Hamit Bilen Burmaoğlu: *Bursalı Lâmi'î Divanı'ndan Seçmeler*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1989, s.21.

¹⁰ Bu bilgi ve Lâmi'î Çelebi'nin *Vâmık u Azrâ* mesnevisi için bk.; Gönül Ayan: *Lâmi'î Vâmık u Azrâ*, Atatürk Kültür Merkezi, Ankara, 1998, s.14; Muhammed Şeffi, *Mesnevî-i Vâmık u Azrâ-yı Unsurî*, Lâhûr, 1967.

Yunan asıllı bir efsane veya hikâyeden mülhem olan Unsurî'nin *Vâmık u Azrâ* mesnevisinde adları geçen bazı kahramanların tarihî ve efsânevi kişilikler olduğu anlaşılıyor. Bunlardan ilki olan Azrâ'nın babası Filokrat, *Heredot Tarihi*'ne göre, Akos'un oğlu Polycrates (M.Ö.537-522)'tir. Şamos adası Polycrates'in hâkim olduğu Samos (Sisam) adasıdır.

¹¹ Geniş bilgi için bk., Gönül Ayan: *Lâmi'î Vâmık u Azrâ*, Atatürk Kültür Merkezi, Ankara, 1998, s.2-17.

kulağına gider. Azrâ'nın güzelliği de dillere destândır. Azrâ, daha görmeden Vâmık'a âşık olur. Azrâ'nın dadısı onun resimlerini Vâmık'a göndererek Vâmık'ın da Azrâ'yı sevmesini sağlar. Vâmık, Azrâ'ya kavuşmak için sırdaşı Behmen ile birlikte yola çıkar. Birçok tehlikeler atlatır. Macerâ ve mücadelelerle dolu bu zorlu yolculukta zaman zaman yener, yenilir ve yaralanır. Sultan Erdşîr'in kızı Dilpezîr, onlara birçok kere yardımda bulunur. Dilpezîr, Behmen'e âşık olmuştur. Behmen Tûr'a esir olunca, Dilpezîr Vâmık'ı Kal'a-i Dilgüşâ'ya götürür. Oradan Lahicân ve Feri adlı cin ve dev sultanları tarafından Kaf dağına kaçırlır. Bu arada Azrâ da Vâmık'ı aramaya çıkmıştır. Yolda Dilpezîr ile karşılaşır. Bir ara Vâmık, Azrâ ile Dilpezîr'e kavuşursa da, Dilpezîr Behmen'i ister ve yeni macerâlar onları birbirlerinden ayırır. Azrâ resminden kendisine âşık olur. Tûs padişahı Mizbân'ın eline düşer. Ancak Azrâ, acı çekmekte ve kimseyle konuşmamaktadır. Bu sırada Vâmık, ateşperest Hintlilerce yakalanıp, ateşe atılırsa da yanmaz. Azrâ ise, Mizbân'ın elinden kaçıp, zencilere tutsak olur. Sonunda Azrâ zencilerden, Vâmık da ateşperestlerden kurtulup, Tûs şehrinde birbirlerini bulurlar. Sonra burada Lahicân ile Ferî, Behmen ile de Dilpezîr birbirlerine kavuşurlar. Tûs şahı Mizbân, Hümâ adlı güzel bir kız ile, onun güzel tabibi de dâye ile nikâhlanır. Mizbân ziyafetler verir ve eğlenceler düzenler. Hep birlikte nice mutlu günler geçirirler. Sonunda Vâmık ile Azrâ, Mizbân'dan izin alıp, ülkelerine dönerler. Vâmık'la Azrâ, Behmen'le Dilpezîr, Helhilah'la Hümâ, hekim Pîr'le Azrâ'nın hizmetçisi evlendirilir ve hikâye böyle biter. (Pala, 1990, s. 510-512; Gibb, 1997, s. 252-254.)

Türk edebiyatında *Vâmık u Azrâ* mesnevisini ilk olarak Behiştî Ahmed Çelebi (ö.913/m.1507) kaleme alır. İkinci olarak Muîdî tarafından tercüme edilen eser, Türk edebiyatında bir etki bırakmamıştır. Ancak Lâmi'î'nin tercümesi ile şöhrete ulaşır. Lâmi'î Çelebi'nin tercüme diğer eserlerinde de olduğu gibi adetâ telif hüviyeti kazanır ve Türk-İslâm toplumuna adapte edilip, yerli bir kimliğe kavuşur. Ayrıca Manisalı Camî'î (XVI. yy.), Bursalı Hevâî Mustafa (ö.1017/m.1608), Kubûrîzâde Abdurrahman Rahmî (ö.1715), Hamzavî, Cemâlî'nin de *Vâmık u Azrâ* mesnevisi yazdığı kaydedilir. Ayrıca Paris Millî Kütüphanesi Türkçe Yazmalar Katalogu'nda Kâdirî Çelebi de mesnevi müellifi olarak görünmektedir ki, bu bilgi yanlıştır.

Hakkında bilgi verilen ve Lâmi'î Çelebi tarafından tercüme edilen bu mesnevinin Kanûnî Sultan Süleyman'a takdiminde, eserle birlikte bir de mektup gönderilir. Mektupta Sultan Süleyman'ın bazı özel isteklerle eserin tercümesini istediğini görmekteyiz. Meselâ, *Vâmık u Azrâ* kaleme alınırken bazı yerlerin boş bırakılması ve daha sonra bu boş kısımların konuya uygun

resimlerle tasvir olunacağı işaret edilmiştir.¹² Sultan tarafından verildiği tahmin edilen bu emri dikkate aldığımızda; eserlerin muhtevası yanında fizikî yapıları konusunda da bir hassasiyetin varlığı önem kazanmıştır. Minyatür, tezhip, cilt, hat gibi sanat dallarında sarayın bir bölümünün ünlü sanatçıların hünerlerini gösterdikleri "atölye" hüviyetinde olduğu tarihî gerçektir.

Bu mesnevinin de saray nakkaşları tarafından tasvir edileceği anlaşılmaktadır. "Osmanlı sarayı ehl-i hıref teşkilâtının en önemli bölüklerinden olan nakkaşlar, Saray'a ait nakış sanatı ile ilgili her türlü görevi yapmakla görevliydi. Bunların arasında müzehhiplik, musavvirlik, ressamlık, cetvelkeşlik, renkzenlik, yeni kitap sanatına ilişkin faaliyetler bulunduğu gibi, kutu, sandıkça gibi ahşap ya da mukavva üzerine yapılan çeşitli taşınabilir eşyanın bezenmesi de önemli bir yer tutuyordu." (Çağman, 1989, s. 35) Önceleri İstanbul'da çarşı esnafının yürüttüğü bu sanat kolları ve sanatçıların, daha sonraları Yeni Saray'ın içinde ve yakınında "Nakkaşhâneler"de çalışmalarını sürdürdükleri biliniyordu. (Tanındı) Sanat tarihi ve devlet adamlarının sanat konusundaki düşünceleri açısından önemli bir belge sayılabilecek bu mektup ve eser; ilgililerin bilgisine sunulmalıdır. Ancak Kanûnî Sultan Süleyman'ın isteğine uyan şairin bu eserinin tasvirli nüshasına ulaşmak mümkün olamamıştır.

Mektubun muhtevasından ve kayıtlı bilgilerden mesnevinin kısa sürede tamamlanması gibi bir emrin olduğu da anlaşılabilir. Edebiyat tarihi ile ilgili eserlerde *Vâmık u Azrâ* mesnevisinin 6 ayda tamamlandığı belirtilirken, mektupta Lâmi'nin eseri 5 ayda bitirdiği özellikle ifade edilir. Yine 5.000 beyit olduğu yazılan eserin, 6.000 beyit miktarınca olduğu da mektupta zikredilmektedir. Dilinin Türkçe ve *Şem ü Pervâne* dilinde olduğunun altı çizilir. (Ayan, 1998)¹³

¹² Yurt içi ve yurt dışında 17 yazma nüshasını tespit edebildiğimiz *Vâmık u Azrâ* mesnevisinin, bu özellikleri taşıyan, yani sayfalarında tasvir/minyatür bulunan nüshasına tesadüf edilmemiştir. Eserin bilinen yazmaları:

Afyon Gedik Ahmed Paşa Kütüphanesi No.17673. Ankara (Genel) Kütüphanesi No.890. Atatürk Üniversitesi (Seyfeddin Özege), Ağâh Sırrı Levend Yazmaları No.487. Bayezid Umum Kütüphanesi No.5410. Paris Millî Kütüphanesi, Blochet, No.AF.353, Supplement Turc No.1372. Bursa (Genel) Kütüphanesi No.1448. Bursa (Haraçcioğlu) Kütüphanesi No.1448. Bursa (Orhan) Kütüphanesi No.967. Çelebi Abdullah (Süleymaniye) Kütüphanesi No.286. Viyana Kütüphanesi Flügel, No.667. İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, Ty. No.1871, Ty. No.9278. İzmir (Atatürk) Kütüphanesi No.625. İzmirli (Süleymaniye) Kütüphanesi No.625. Kadızâde Mehmed Efendi (Süleymaniye) Kütüphanesi No.418. Hollanda Leiden, Or. No.566.

¹³ Gönül Ayan; "Unsurî'nin bugün ele geçen mesnevisinin beyit sayısı 515 iken, Lâmi'î Çelebi'nin *Vâmık u Azrâ*'sı 5981 beyittir." tespiti ile mesnevinin beyit sayısını kesinleştirir.

Padişahı yücelten ve onu medheden ifadelerle birlikte, Sultan'ın Rodos'u fethi münasip bir şekilde vurgulanır.¹⁴ Rodos kalesinin müstahkem, sağlam ve zor alınır bir yapıda olduğunun altı çizilir. Rodos'un alınması onun için çok önemli olaydır. Şair, *Vâmık u Azrâ* 'da da bunu dile getirir:

Çün riúÀba baãdı evvel dem ayaa
Engürüsüñ sinesine urdı dÀà
Úıldı ikinci úadem ol çaròa gÀm
Fetó-i Rodos ile Efrenci tamÀm

Lâmi'î Çelebi, Rodos'un fethini kutlamak ve bağlılığını sunmak amacı ile *Şem ü Pervâne* diliyle bir eserin kaleme alındığını, ancak zamanın çabuk geçtiğini bildirip, özrünü beyân edip, eseri yüce makama takdim eder.

**Südde-i Seniyye-i Süleymâniye ve 'Atabe-i
ãÀóib-úırÀniye Úıããa-i VÂMıú u 'AõrÀ İrsÀl
Olunduúda Yazılan 'Arø-dÀşt-ı 'Ubÿdiyyetdür:**¹⁵

ÀsitÀne-i sa'Àdet-ÀşiyÀna 'ubÿdiyyet çehresin sürüp, ve südde-i siyÀdet-nişÀna öidmet cebhesin urup, devÀm-ı cihÀn-bÀni du'Àlarını tecdid ve úıvÀm-ı ãÀóib-úırÀni ãenÀların temhid itdükden ãoñra, ebnÀ'-i bende-i bi-miúDÀr ve inhÀ'-i öerre-i öÀksÀr oldur ki; ol 'atebe-i 'aliyyeden (G.102): "LÀ-zÀlet mül-eme'en li-şifÀ'i'l-ekÀsira ve mülhemen li-cibÀhi'l-úayÀãira."¹⁶ Bu faúir ü óaúir, 'uzlet-i ittisÀm[l]a evÀyil-i muóarremü'l-óarÀm, bir nüsòa-i nesò-irtisÀmla (H.90b) ki elfÀô-ı merúymı süròle manòym ve 'unvÀn-ı mersýmı Úıããa-i VÂMıú u 'AõrÀ 'yla mevsýmudur.

¹⁴ "Selim I. (Yavuz)'in Mısır'ı fethetmesi üzerine, ana vatandan bu yeni ve zengin eyâlete giden yolların emniyetinin tam olarak temin edilmesi artık kati bir zaruret halini almış bulunuyordu. Bu maksatla pâdişah yakın tarihi göz önüne alarak, esaslı hazırlıklara girişilmesini istedi (*Tuhfetü'l-Kibâr 10b*) ise de, ömrünün vefa etmemesi yüzünden, Rodos'un fethi oğlu Süleyman I. (Kanûni)'a müyesser oldu. 4 ay 23 gün süren bir kuşatmadan sonra, kale, 1 Safer 929 (20 Kânûn I. 1522) günü Türklere teslim edilmiştir." Besim Darkot: "Rodos", İslâm Ansiklopedisi, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, c.9, s.753-758.

¹⁵ Lâmi'î Çelebi: *Münşe'ât-ı Lâmi'î*, Bursa Yazma ve Eski Basma Eserler Kütüphanesi, Genel Bölümü, No.1527/I, s.101-105 (G); Bursa Yazma ve Eski Basma Eserler Kütüphanesi Haraçcıoğlu Bölümü, No.938, 90a-91a (H).

¹⁶ Kayserlerin (sultanların) karşı koymasından ilham alarak, iksirlerin şifâ olması için, ağzı kapalı olmaya devam etti.

Óükm-i şerif-i úader-tüvÀn u gerdÿn-meuÀ' ve fermÀn-ı münif-i úaøÀ-cereyÀn u vÀcibü'l-ittibÀ' vÀrid olup, maømÿn-ı meymÿn-ı fÀyiöü'n-nÿr ve manüýü-ı hüMÀyÿn-ı mevfÿru's-sürÿrunda; ol óikÀyet-i feröunde-rivÀyetüñ şÿö u öoş-Àyende 'ibÀretle ve selis ü meserret-efzÀyende isti'ÀrÀt birle **Türki** naöm olunması buyurulmuş. "Eüi 'u'llÀhe ve eüi 'ur-rasÿle ve uli'l-emri minküm."¹⁷ muúteøÀsınca, cÀn u dilden "sem'an ve úÀ'aten" dinilüp, óasbe'l-maúdüyr, bi'l-'aczi ve'l-úuãÿr **biş ay** içinde **altı biñ** miúðArı beyt, öizÀne-i (G.103) faøl-ı Óaúdan 'inÀyet ve mekÀmin-i mevÀhib-i MennÀn-ı muúlaúdan hidÀyet olup, imtiãÀlen li-emri'l-'Àli, dergÀh-ı felek-iştibÀha ve bÀrgÀh-ı 'Àlem-penÀha, envÀ'-ı şikestegi vü şerm ve eãnÀf-ı dil-bestegi vü Àzerm birle irsÀl úılındı. Ve ol nüsoanuñ cÀ-be-cÀ kenÀrında taãvir yirleri úonulsun diyü işÀret olunmuş. Ol işÀret-i beşÀret-encÀmuñ mücibince bÀb-ı sa'Àdet-me'Àb-ı salúanata 'arø olan KitÀbuñ tesvidinde taãvir maóalleri beyÀøla faãl olundu. Ve bundan esbaú 'avn-i RabbÀni ve 'inÀyet-i SulúÀni birle óiãn-ı óaãin-i **Rodos** ki rÿy-ı zeminde (óiaãr-ı gerdÿn gibi metn-i metindür. Ve beyne'l-óuãÿni ve'l-úilÀ' sÿr-ı üstüvÀrıyla rükn-i rekindür)¹⁸. Şeref-i fetó-i mübin ile müşerref olduúda, i'lÀn-ı da'avÀt-ı cenÀb-ı öill-ı ilÀhi ve i'lÀm-ı öıdemÀt-ı pÀdişÀhi úaãd olunup, Şem' ü PervÀne (H.91a) zebÀnında bir dil-keş (G.104) efsÀne birle naöl-bendlik olunup, silk-i intiôÀmı mühr-i iötitÀmla tamÀm olmuşdı. AmmÀ vaúÀyi'-i rÿzigÀr ve mevÀni'-i leyl ü nehÀr vÀsıúasıyla şeref-i öÀk-bÿs-ı óÁúÀniye dest-res bulmayup úalmışdı. ÓÀliyÀ; "El-umÿru merhÿnetün bi-evúÀtihÀ."¹⁹ vefúınca, öuddÀm-ı kirÀm-ı sidre-úıyÀm-ı bÀrgÀh-ı a'lÀya aóyÀnen teökire-i mezid-i tasrió ve tabãıra-i kemÀl-i tefrió olsun için bile gönderildi.

"Va'llÀhi mã in medaótü Muóammeden bi-maúÀleti

¹⁷ Allah'a itâat edin, Elçiye ve sizden olan buyruk sahibine itâat edin. Nisâ: 4/59 (Kısmî iktibas).

¹⁸ Bu kısım G nüshasında eksiktir.

¹⁹ İşler, vakitler tarafından rehin alınmıştır.

Hem-vâre nâm-ı şerif gibi mestânî ve öikr-i cemil-i ââóib-úirânî, 'unvân-ı beyân-ı tevârið-i selâün-i cihân ve ser-defter-i menâúib-ı esâün-i devrân bâd-ı ilâ-yevmi't-tenâd, "Hemişe tâbe beyâø nehâr miârend. Mesýdân-ı leyâl ez-berâ-yı øabù-ı óisâb, úadr ü beúâ-yı tÿ bâd-ı çendânî ki der-muóasebe (G.105) 'âciz şevend ehl-i kitâb."²¹ Ed-dâ'iyü'l-faúir, Lâmi'iyü'l-óauir.

Bursa Yazma ve Eski Basma Eserler Kütüphanesi Genel Bölümü No.1527'de kayıtlı olan *Münşeât (Nisâbü'l-Belâga)* nesih hatla yazılıp, 1b ve 2a yaprakları ser-levhali ve cetvelleri tezhiplidir. Miklepli ve bez ciltli olan bu eser, 96 yaprak ve 15 satırdan oluşmuştur. Nüshanın her sayfasına da numara konulmuştur. 182X110; 118X54 mm ölçülerindeki *Münşeât*, heyet kararı ile Şubat 1926'da Bursa Eminiye Dergâhı'ndan Bursa Yazma ve Eski Basma Eserler Kütüphanesi Genel Bölüm'e nakledilmiştir.

Lâmi'î Çelebi tarafından Kanûnî Sultan Süleyman'a takdim edilen ve günümüz harfleriyle sunulan mektubun, zamanımız Türkçe'siyle verilmesi araştırmacılar için de faydalı olacaktır:

Yüce Hükümdar Süleyman'ın Makamına *Vâmık u Azrâ* Hikâyesi Gönderildiğinde Yazılan ve Bağlılığın Hâtırası Olan Mektuptur:

Mutluluk yuvası İstanbul'a kulluk çehresini sürüp, efendilik tuğrası eşiğine hizmet için alını koyup, milletlerin yüce hükümdarına duâları yenileyip, övgüleri yaydıktan sonra; sayısız kulluk ve zerrece önemsiz bu yazıyı ulaştırmada maksat odur ki, o Osmanlı Sultanı'nın başkenti ki, "Sultanların karşı koymasından ilham alarak iksirlerin şifa olması için ağzı kapalı olmaya devam etti." Bu âciz ve fakir, Muharrem ayının başlarında uzletin güzelliğinde, *Kıssa-i Vâmık u Azrâ* diye adlandırılan ve bu kırmızıyla yazılmış manzumeyi istinsah etti.

Dünyanın sermâyesi, itibarın gücü olan yüce hükmü ve ulu fermanı ele geçip, uyulması gereken emri erişti. Nur dolu mazmunu ve sevinci bol sözlerinde; o şuh, uğurlu, zahmetsiz hikâyenin ibretlerle, akılcı isitarelerle Türkçe nazm edilmesi buyurulmuş. "Allah'a itâat edin, Elçiye ve sizden olan

²⁰ Allah'a yemin ederim ki, ben sözlerimle Hz. Muhammed'i medh ettiğimi iddia etmiyorum, etmedim; bilakis Hz. Muhammed'i ögmekle sözlerimi güzelleştirdim.

²¹ Daima gün, aydınlıkla başlar. Gece karanlığı ise, hesabını tutmak için gider. Senin değer ve devamın öyle olsun ki, kitap ehli onun hesabından âciz kalsın.

buyruk sahibine itâat edin." buyruğunca, can ve gönülden "Başüstüne!" denilip, epeyce kusur ve acizlikle beş ay içinde altı bin civarında beyit; Allah'ın yardımı ve ihsanı bol Tanrı'nın hidâyeti ile yüce emre uyarak, âlemin sığınağı, feleğin dergâhına, gönül bağıllığı, sevgi, utangaçlık ve sıkıntılı bir şekilde takdim edildi. Ve o eserin kenarlarında yer yer resim için boşluklar bırakılmasına işaret edilmiştir. O kutlu hükümdarın emri gereği, saltanatın saadet sığınağı olan Sultan'a sunulan Kitab'ın yazılmasında tasvir yerleri uygun bir şekilde boş bırakıldı. Bundan önceki zamanda Allah'ın yardımı, Sultan'ın inâyeti ile yeryüzünde dünyanın en sağlam kalesi, dayanıklılık bakımından kaleler arasında en sağlam kale olan Rodos fetihle şereflediğinde, Allah'ın gölgesi olan Sultan'ın davetleri ve Padişah'ın hizmetlerine sunulmak istenmiştir. *Şem ü Pervâne* dilinde gönül çekici bir efsane ile düzgün tertibi sonuç mührüyle tamamlanmıştı. Fakat zamanın gelişmeleri ve geceyle gündüzün engelleriyle Hakan'ın ayağının toprağına yüz sürmek nasip olamamıştı. Dolayısıyla "İşler, vakitler tarafından rehin alınmıştır." düşüncesiyle, yüce makama ferah olgunluğunun feneri ve açık ifadenin tezkiresi olsun diye arasına (bu tür mektuplar) gönderildi.

"Allah'a yemin ederim ki, ben sözlerimle Hz. Muhammed'i medh ettiğimi iddia etmiyorum, etmedim; bilakis Hz. Muhammed'i öğmekle sözlerimi güzelleştirdim." Her zaman mübarek nâmı gibi sarhoş edici, yüce hükümdarın güzel zikri ile yeniden dirilme gününe kadar, devrin ileri gelenlerinin baş defteri ve cihan sultanlarının tarihlerini açıklayan bir kitap ki; "Gün, daima aydınlıkla başlar. Gece karanlığı ise, hesabını tutmak için gider. Kitap ehli senin değerini ve devamını yapmaktan âciz kalsın." (İmza) Duâcımız fakîr ve hakîr Lâmi'î (Çelebi).

Sadece bir mektubunu ele aldığımız Lâmi'î Çelebi'nin *Münşeât* 'ında ayrıca; İbrahim Paşa, Seyyid Emir Ahmed Buhârî, Anadolu Kazaskeri Kadrî Efendi, Rumeli Kazaskeri Muhyiddin Efendi, İskender Çelebi ve İshak Çelebi'ye mektupları vardır. Bazı erkâna, Seyyid Emir Ahmed Buhârî hakkında iftiralarda bulunan devrindeki bir nemmâm ve fitneciye de yazdığı mektupları mevcuttur.

Sonuç

İlim ve sanat ehlini koruyan, gözeten ve onlara türlü hediyeler veren hâmi devlet adamları, bu işi gerçekleştirirken o dünyanın parçası olmuş ve kimi zaman da sanatçıyı yönlendirmiştir. Bazen çok ilgi duydukları bir eser veya konu hakkında özel isteklerde bulunup, kendi zevk ve estetik anlayışları içerisinde hassasiyetlerini bildirmişlerdir. Ele aldığımız *Vâmık u Azrâ* mesnevisi örneğinde görüldüğü gibi işin ehli aranmış, bulunmuş ve eserin telif/tercümesi ona tevdi edilmiştir. Eserin çevirisi belli süre içerisinde

(beş ay), belli özelliklere sahip (ehl-i sünnet hassasiyeti), belli beyit sayısı (altıbin), belli yaklaşımlar, belli lisan (Türkçe) ve titizlikler içerisinde nazm edilip sultana takdim edilmesi özel emirle istenmiştir. Ayrıca mesnevideki konuların gelişimine göre uygun boşluklar bırakılması ve o yerlere nakkaşhanede resim yaptırılacağı ayrıca belirtilmiştir. Neticede şu gerçeğe ulaşılmıştır: Sanat ve sanatkârı koruyan devlet mensupları, bunun bir heves ve gösteriş vesilesi olmasından öte, kaliteyi yükseltme, sanatı geliştirme, bilgi sahibi olma, zevk alma düşüncesiyle gerçekleştirilmesini sağlamışlardır.

Kaynakça

- Âşık Çelebi. (2406). *Meşâ'irü's-Şu'ara*. İ.Ü. Ktp. Ty. No.2406.
- Ayan, G. (1994). Lâmi'î Çelebi'nin Hayatı, Edebî Kişiliği ve Eserleri. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 43.
- Ayan, Gönül. (1998). *Lâmi'î Vâmık u Azrâ*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi.
- Çağman, F. (der.) (1989). Saray Nakkaşhanesinin Yeri Üzerine Düşünceler. *Sanat Tarihinde Doğudan Batıya*. İstanbul: Sandoz Kültür Yayınları.
- Çelebioğlu, Â. (1994). *Kânunî Sultân Süleymân Devri Türk Edebiyatı*. İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı.
- Gibb, E.J.W. (1997). *Osmanlı Şiir Tarihi- A History of Ottoman Poetry III-V*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Hasan Çelebi (602). *Tezkiretü's-Şu'arâ*. İstanbul Ali Paşa Ktp. No.602.
- İnalçık, H. (2003). *Şair ve Patron*. Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Kara, M.- Atlansoy, K. (1997) *Mehmed Şemseddin: Yâdigâr-ı Şemsî I-II*. Bursa: Uludağ Yayınları.
- Kepecioğlu, K. (4521). *Bursa Kütüğü*. Bursa Eski Yazma ve Basma Eserler Kütüphanesi, Genel Bölümü, No. 4521.
- Kurnaz, C. (2003). Osmanlı Şairlerinin Nevâyî Referansı. *Türk Dili*, 617, 509-513.
- Lâmi'î Çelebi (1527). *Münşeât-ı Lâmi'î*. Bursa Yazma ve Eski Basma Eserler Kütüphanesi, Genel Bölümü, No.1527.
- Pala, İ. (1990). *Ansiklopedik Dîvân Şiiri Sözlüğü I-II*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- Sehî. (834). *Heşt Behişt*. İ.Ü. Ktp. Ty. No.834.
- Tanırdı, Z. Nakkaşhane. *DİA*. Yayınlanmamış ansiklopedi maddesi.
- Tezcan, Esmâ. (2004). *Pargalı İbrahim Paşa Çevresindeki Edebi Yaşam*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Bilkent Üniversitesi Ekonomi ve Sosyal Bilimler Enstitüsü.

